

भाग १

पालवी

प्रा. स्वामी धर्माधिकारी

प्रिय श्रीकांत सर,

मी संस्थेत जॉईन होऊन जरा स्थिरस्थावर होऊन मग बसलेय लिहायला... hope you will understand.... नुकत्याच परीक्षा संपल्या असल्याने लिहायचा जाम कंटाळा आलेला मला! पण आशा सदनमध्ये मानसशास्त्रज्ञ म्हणून रुजू झाले आणि जाणवलं की किती किती आणि काय काय करता येईल ते!

इथे मुलं आणि मुली आहेत अठरा वर्षाखालची, काही अनाथ, रस्त्यावर बेवारस भटकताना सापडलेली, काही आई वडील नसल्याने पोरकी झालेली, काही समाजाने भ्रष्ट करून दूर लोटलेली... काही 'बालकल्याण समितीनी' घर सुरक्षित नसल्याने पाठवलेली... हो घर सुरक्षित नसल्याने... किती भयंकर आहे हे सारं...

मी जेव्हा आले तेव्हा मनुष्याच्या विकृतींचा अभ्यास करून आलेले, मात्र इथली मुलं विकृत नाहीयेत सर.. अजिबात विकृत नाहीयेत उलट... माहीत असलेल्या मानसिक विकृतींच्या पलीकडची, अत्यंत घाणेरी आणि कमालीची विकृत अशी जी समाजवृत्ती, आणि स्वार्थी वृत्ती आहे न तिचेच हे सारे बळी आहेत...

श्रीकांत सर, मी जेव्हा आले न संस्थेत तेव्हा मला वाटलं होतं एखादा अनाथाश्रमच आहे हा.... पण, घर असून बेघर झालेली मुलं सुद्धा आहेत इथे.... आणि माहितीय सर, मी शाळेतील मुलींना देखील गरज असल्यास कौन्सेलिंग करणार आहे.... मला खूप खूप उत्साह वाटतोय, बदलायचंय सारं.... मुला मुलींना त्यांचा हरवलेला आनंद मिळवून द्यायसाठी आलेय मी.... ओह... किती किती विरोध केला साच्यांनी... असो, त्याबद्दल पुढे निवांत कधीतरी...!

एक गोष्ट मला खूप वेगळी वाटते या 'आशा सदनची' की ते अगदी भर वस्तीमध्ये आहे..... इथली संस्थेतली मुलं जेव्हा संध्याकाळी ग्राउंडवर खेळतात न... तेव्हा आजूबाजूची मुलं कंपाउंडला हनुवटी टेकवून बघत असतात त्यांचे खेळ.....

मला हे कंपाउंड हटवायचंय..... 'घरामधली' आणि 'संस्थेमधली' मुलं... असा भेद नसतोच मुळी...ती असतात एक तर वंचित, दुःखी किंवा आनंदी

'सृजन'ला भेट म्हणजे... ज्ञान आणि मनोरंजन ह्याची हमीच.... भेट द्या....

मुलं...!!... मला आसुसलेल्या डोळ्यांनी, अनिमिष नेत्रांनी या संस्थेमधल्या मुलांचे खेळ बघणाऱ्या त्या एकाकी घरांमधल्या मुलांना देखील जाणून घ्यायचंय...

श्रीकांत सर, तुम्ही सांगितल्याप्रमाणे आलेय मी इथे, आपण एम.ए. करत असताना बरोबर होतो हे मी इथल्या जोशी म्यामना सांगितलं तर त्यांचा विश्वासच बसेना... तुम्ही बालरोगतज्ज्ञ असूनही मानसशास्त्रात एम.ए. केलं हे त्यांना अगम्य वाटतंय, म्हणे श्रीकांत सरांना काय गरज आहे?..... किती, प्रचंड पूर्वग्रह असतात लोकांचे... त्या पूर्वग्रहांनी ग्रासून न जाता स्वतःची अशी एक दृष्टी हवी हे.... जे तुम्ही वारंवार म्हणायचे ते आठवतंय सर, हे इवले इवले डोळे, छोटे छोटे भिरभिरते चेहरे बघितले की वाटाय लागतं की, का... का माया नाहीय मिळत त्यांना? कोणता गुन्हा आहे त्यांचा? देव वगैरे झूट वाटायला लागतं सारं.... आणि कधीमधी..... माझही. दुःख.... नकोच.... परत कधीतरी बोलून त्यावर. तर मला एक रूम दिलीय संस्थेने, काही दिवस तरी इथेच राहीन. आता माझ्यावर मी प्रचंड खूश आहे... कारण मला सक्काळी बागीच्यातून फुलं आणून देणारी, माझ्या गळ्यात पडणारी, मला हात लावून लपणारी गोंडस निरागस मुलं भोवती आहेत....

I am sure my soul...my wounded soul will be healed by being with the children.....and am sure they also need us....our support.....so that they achieve heights.....

तुम्हाला वेडेपणा वाटेल. पण सांगू?...मी जेव्हा पहिल्यांदा इथल्या मुलांबरोबर गायले - नाचले न तेव्हा.... स्वतःला विसरून गेले.... आणि विसरून गेली मुलं पण त्यांचं दुःख.... आम्ही खिदळत होतो तेव्हा डायरेक्टर बाई आवाज ऐकून वर आल्या... सगळी मुलं ब्रेक लागल्यासारखी स्तब्ध झाली.... मला तिथे बघून मात्र त्या वरमल्या. म्हणाल्या, अच्छा, तू आहेस होय... मग चालू दे.... मनात आलं.... का?... मी नसते तर... मुलांनी हसायचं, खिदळायचं देखील नाही का? हाताची घडी तोंडावर बोट?

एक दिवस त्या जोशी 'मॅड'म ना देखील घेणारे खेळांत, बघूच कशा हसत नाही ते...

सो..... हे असं आहे....

तुम्ही कसे आहात वगैरे विचारलंच नाही... रिझल्ट लागला की, पहिला फोन तुमचाच असावा अशी अपेक्षा करू नं? माझा फोन नंबर पत्राच्या कव्हरवर

‘सृजन’ला भेट म्हणजे... ज्ञान आणि मनोरंजन ह्याची हमीच.... भेट द्या....

www.esrujan.com

आहेच दिलेला....

वाट बघेन फोनची... आणि हो एक कॅडबरी पण पाठवणे न विसरता...
तुम्हाला माहितीय का ते...

मानसी

मानसशास्त्रज्ञ.. आशा सदन

(मुद्दाम लिहिलंय... आता लेटरहेड करून घेणारे)

२

श्रीकांत सर,

मी नाही करत इथे नोकरी, मला सोडायचंय... हे काम... कसलं भयंकर आहे हे...!! सर, काल इथल्या बच्चूच्या विभागात एक छोटं बाळ आणलं पोलिसांनी. किती दिवसांचं असेल नक्की नाही सांगता येत, कदाचित ४ / ५ दिवसांचं असेल... सर, त्याचं अर्ध डोकं मुंग्यांनी...हो मुंग्यांनी कुरतडलेलं आहे, मला बघवेना ते..... किती तरी वेळ मी रूममध्येच बसून राहिले.....

का निष्ठुर होत असतील असे लोक की, पोटचा गोळा असा उकिरड्यावर चक्क उकिरड्यावर फेकून दिला त्या आई नी?... सर, त्या बच्चूच्या विभागात अगदी काही दिवसांपासून ते एक दोन वर्षांपर्यंतची बाळ आहेत.... त्याचं रडणं ऐकवत नाही... तो टाहो मला फार अस्वस्थ करून गेला.. आताही इथून पळून जावंसं वाटतंय.... किती किती कळवळतात ती बाळं... नाळ तुटल्या क्षणी आई दूर लोटतेय हे किती भयाण आहे... सर ही वंचना, हे अभाव त्यांच्या आयुष्यात कधीच भरून नाही निघणार... कसे जगतील ते...?... माझे डोळे दुखायला लागलेत...

मानसशास्त्रात जे काही शिकलो बालविकासाबद्दल तेव्हा वाटायचं हे सर्व आपण करू शकू किती साधी गोष्ट आहे ही तर... पण इथे आले आणि कळायला लागतंय की, त्या सोप्याच गोष्टी प्रत्यक्ष करायची वेळ आली की, कशा कठीण होऊन जातात ते...

‘सृजन’ला भेट म्हणजे... ज्ञान आणि मनोरंजन ह्याची हमीच.... भेट द्या....

www.esrujan.com

मला नेहमी वाटायचं की बाळ आईच्या गर्भात असताना त्याला चांगलं वातावरण मिळणं हे तर माहितीच असेल साऱ्यांना, त्यात काय विशेष? पण इथे आल्यावर कळलं की, असा जन्म भाग्यवंतांना मिळतो... किती तरी जीव अगदी जन्माआधीपासून कठीण परिस्थितीला तोंड देतात... काहींना तर आईचं प्रेम देखील नाही मिळत, कारण ते लढलेलं मातृत्व असतं - कुमारी माता, बलात्कार झालेल्या आणि हक्कांबद्दल अनभिदज्ञ मुली बघितल्या की वाटतं किती निष्ठुर असते नियती!....आशा सदनमधल्या कुमारी मातांसाठी असलेल्या विभागात त्या येतात शेवटी काही दिवसांकरता, फक्त बाळंतपणापुरत्या आणि बाळ झालं की त्याच्यावरचा कायदेशीर हक्क सोडून देऊन बाळ संस्थेच्या स्वाधीन करतात..... त्या मुलींना मग त्यांचे आई-वडील घेऊन जातात त्यांचे किंवा त्या निघून जातात संस्थेतून!

त्या मातांना जेव्हा बघितलं मी तेव्हा नकळत मनात राग उफाळून आला त्या षंड पित्यांचा...!... किती तरी दिवस आशेवर झुलवून मग नाईलाज आहे असे सांगून पितृत्वाच्या जबाबदारीला नाकारणारे हे पुरुष... माणूस नव्हेत... राक्षसच असावेत....

मला वाटतंय मी हे सगळं नाही सहन करू शकणार..... कितीतरी लाटा फुटताहेत मनाच्या किनाऱ्यावर.... शांततेच्या पार चिंध्या झाल्यात. अशा काही दिवसांच्या त्या पोरक्या बाळांकडे बघून रडूच फुटतंय अजून.... कुठवर ठिगळ लावत रहायचं आपण.... जिने ममता घायची तिनेच धुत्कारल्यावर त्या बाळाचे किती हाल हाल होतात सर... घरी जरा जेवण मिळायला वेळ झाला की तणतण करणारे युवक बघतो आपण. त्यांनी या भुकेनी कळवळून, रडून रडून थकून, हरून.... मलूल होऊन गेलेल्या या बाळांकडे एकदा बघावं.... किती किती विदीर्ण करतं हे सारं.... सर... माझ्यात नाहीय एवढी सहनशक्ती... हे सारं रोज बघणं मला केवळ अशक्यच.

मी थांबवतेय पत्र लिखाण... मी सोडणार नक्कीच ही नोकरी.....

मानसी

सर,

बरं झालं आधीच पत्र पोस्ट नाही केलं, माझं संस्था सोडायचं जर तुम्हाला कळलं असतं तर तुम्हाला त्रास झाला असता पेक्षाही... तुम्ही माझ्यावर दाखवलेला विश्वास मी टिकवू शकले नसते तर..... मीच स्वतःला माफ नसते करू शकले.

मी परवा पत्र लिहिल्यानंतर, जरा शांतपणे विचार केला. परत त्या विभागाकडे गेले हिम्मत करून... नर्स त्या बाळाला ड्रॉप ड्रॉप दूध पाजत होती.... सगळेच बच्चू टकामका बघत होते माझ्याकडे... त्या इवल्या डोळ्यांत मला कसलीच तक्रार नाही दिसली..... ना दिसला खेद, त्यांना वाऱ्यावर सोडल्याचा... उलट किती जण मी त्यांना उचलून घ्यावं म्हणून माझ्याकडे हात काढून बोलावत होते मला.....

त्यांना प्रेम हवंय बस.... त्या निर्व्याज लोभस चेहऱ्यांकडे बघितलं आणि माझा जाण्याचा बेत केव्हा बारगळला, मला कळलंच नाही.... तेव्हा... फिलहाल... मी इथे राहणारच.... हळवेपणा जाईल पटकन असं नाही पण... त्यावर ताबा मिळवायचा प्रयत्न सुरूय...

श्रीकांतसर, तुम्ही इथे आलात तर वंचनेचे दशावतार बघायला मिळतील तुम्हाला... ज्या वयात भोवती रंगीबेरंगी फुगे / खेळणी असायला हवीत, त्या वयात ही मुलं कायम दीड वर्षांपर्यंत पाळण्यात असतात... उभं रहायला लागलेली मुलं अनेकदा नर्सेसचं लक्ष नसलं की पाळण्यातून पडायची... त्यांना डोक्याला मार लागायचा.... त्यांची जोशी मॅडमला सांगून वेगळी सोय केलीय, कठडे उंच केले, अगदी लो लेव्हलचे कॉट्स करायला लावलेत.... आणि माहितीय गम्मत... मी ज्यादिवशी त्या बच्चू विभागात रंगीत कागदांचे मोठे मोठे त्रिकोणी चौकोनी, गोल तुकडे भिंतींवर चिकटवले, तेव्हा तो विभाग खुशीच्या किलकान्यानी भरून गेला होता, हातापायांची सायकल अखंड सुरू होती त्या दिवशी त्या पिळ्ळांची.... आणि हे सर्व करताना दुसरी मोठ्या वयाची मुलं इतकी खुशीनं शामिल झाली होती म्हणून सांगू.... जरा भोवती आता रंगीबेरंगी वातावरण करायच्या मागे आहे मी.... पण पैसा कमी पडतो... अशावेळी वाटतं.. जरा वेगळा विचार का करू नये लोकांनी?

‘सृजन’ला भेट म्हणजे... ज्ञान आणि मनोरंजन ह्याची हमीच.... भेट द्या....

www.esrujan.com

सर, आपल्याकडे अनाथाश्रमातल्या मुलांना खाऊ घालायची मोट्टी हौस लोकांना, वाढदिवस, श्राद्ध... काही असो.... खा!! बिच्चारी मुलं गुलाबजाम खाऊन खाऊन कातावून जातात, लाडू, पेढे चक्क नक्को म्हणतात.... मग मी दात्यांना एक अपील केलं आणि काही खेळणी मागवली त्या पाळण्यांना टांगायला! काही सॉफ्ट टॉईज मागवली त्यांच्या बजेटप्रमाणे दिली त्यांनी अगदी आनंदानी.... आता पुस्तकं जमवतेय मोठ्या मुलांकरता... एक वाचनालय सुरू करायचंय.

बदलतंय वातावरण, गम्मत म्हणजे ते बाळ ज्याचं डोकं कुरतडलेलं होतं, तो बेटा इतका खेळकर आहे... मला तर वाटतंय की एक जिनिअसच होणार तो.... इतक्या सगळ्यांमधून एकदम स्मार्ट मुलगी बरोबबर ओळखून हसतो.... कळलं असेलच न की माझ्याचबद्दल बोलतेय.... हाहा...

हूमम्मम्म.... एक दीर्घ श्वास घेतला आणि स्वतःला रागावले सुद्धा की किती अपरिपक्व वागले.... पण सर... मी तर नुकतीच शिकून बाहेर पडलेले... मला जरा वेळच लागेल न या सर्व गोष्टी शिकायला??

आता माझ्यासमोरचं आव्हान आहे ते इथला पिल्लांचा मृत्यू दर... कमी करण्याचं... बघू... काही ना काही मार्ग निघेलच.....

सर, या लहानग्यांच्या हसत्या चेहऱ्यांकडे बघितलं की निरागसता काय असते ते कळतं... सारं सारं विसरून त्यांच्याभोवती भिरभिरत दिवस कधी उगवतो आणि मावळतो कळतंच नाही....

आवडेल तुम्हाला इथे, याच एकदा.

मानसी

श्रीकांत सर,

बघता बघता ४ महिने निघून गेलेत. आता मी चांगलीच रुळलेय इथे... आणि मला सांगायला आनंद होतोय की जो प्रश्न मी आधी हातात घेतला त्यावर तोडगा सापडलाय... माहितीय, इथं लहानग्यांना सांभाळायला संस्थेतल्या मुलीच असायच्या, ज्या मुली १४/१५ वर्षाच्या आहेत त्या!... त्यांना कशी

‘सृजन’ला भेट म्हणजे... ज्ञान आणि मनोरंजन ह्याची हमीच.... भेट द्या....

काळजी घ्यायची, दूध कसं पाजायचं ते कळत नसे.... त्यांच्यापैकी एकीच्या हातून दूध पाजताना निष्काळजीपणा झाला आणि एक बाळ मृत्यू पावलं... बापरे किती हंगामा... किती रिपोर्ट्स.... ह्युमन राईटवाले काय येऊन गेले..... उफ!...

त्याच्याबद्दल मी चर्चा केली इथल्या डॉक्टरांशी तेव्हा एक मुद्दा समोर आला की दूध पाजल्यानंतर ढेकर काढायला हवा खांद्यावर घेऊन, ते या मुली नव्हत्या करत. दूध पाजताना घाई केल्यास फुफ्फुसात दूध जाण्याचा धोका असतो त्यामुळे एकदम अचानक मृत्यू होऊ शकतो बाळाचा...

ज्या मुली स्वतःच अजून मूल आहेत त्यांना तान्ह्या मुलांना सांभाळायची जबाबदारी देणे मला योग्य वाटेना! मग, इथल्या जोशी मॅडमना विश्वासात घेतलं... आणि संस्थेतल्या मुली ज्या बालसंगोपनात मदत करायच्या, त्यांना काम देणं बंद केलं.... पैसे मिळणं बंद झालं म्हणून आधी चिडल्याच त्या माझ्यावर, त्यांच्यापैकी ज्या १६ वर्षांच्यावरच्या होत्या... त्यांना नर्सिंगचं खाजगी ट्रेनिंग करायला पाठवलंय... आल्यावर त्या इथल्या नर्ससना नीट मदत करतील ही अपेक्षा.... मग त्या रेग्युलर मदतनीस म्हणून काम करू शकतील.. त्यांना पण नोकरीची गरज असतेच... इथला अचानक मृत्यू होण्याचा प्रकार आता बराच आटोक्यात आलाय... हे पत्र. वाचून.... तुम्हाला नक्कीच अभिमान वाटेल तुमच्या या छोट्या मैत्रिणीचा....

मग, एक कॅडबरी तो बनती है न सर.....

मानसी

५

प्रिय मानसी..,

खरं तर भेटूनच तुझं अभिनंदन करावंसं वाटत होतं. तू मानसशास्त्र पदव्युत्तर परीक्षेत चक्क पहिली आलीस... आणि त्याहीपेक्षा तू आशा सदनसारख्या बालकल्याणाला वाहिलेल्या संस्थेत काम करते आहेस याचं मला प्रचंड कौतुक

‘सृजन’ला भेट म्हणजे... ज्ञान आणि मनोरंजन ह्याची हमीच.... भेट द्या....

www.esrujan.com

आहे.. रिझल्टनंतर माझाच पहिला फोन होता तुला...हो न? एक पार्टीच करायला पाहिजे खरं तर सर्व ब्याचमेट्स मिळून!

आणि तू मला सर सर का म्हणतेस? फक्त श्रीकांत म्हण की कधी!... कधी कधी वाटतं, परत एकदा त्या कॅन्टीनमध्ये एक फेरफटका मारून यावं... मस्त सामोसा.. द फेमस सामोसा हाणावा पूर्वीसारखा.. सोबत येशील? हं... पण आम्हाला आता कोण विचारणार? एक माणूस पार बिझी झालंय....

आपल्यातली दोस्ती ही माझ्या गरजेतून निर्माण झाली होती... दिवसभर हॉस्पिटलमध्ये वेळ जायचा, कसाबसा यायचो.... तुझ्याशी बोलताना मला थिअरी तर कळायचीच पण खास म्हणजे प्रात्यक्षिकांसाठी तुझे जर्नल्स मला खूप कामी यायचे..... आणि मानसी मला फर्स्ट क्लास मिळाला ती तुझीच कृपा बरका...!! असो.

तर, मूळ मुद्द्याकडे येतोय, मी माझ्या ओळखीच्या एका जोडप्याला तुझ्याकडे पाठवत आहे, त्यांना मुलगा दत्तक घ्यायचंय... मला फारशी दत्तक प्रक्रिया माहीत नाहीये, त्यांना मार्गदर्शन कर आणि मला पण सांग त्याबद्दल म्हणजे कळेल मला.... बाकी तू तिथल्या अर्भकांच्या मृत्यूदराला कमी करण्यासाठी जे केलं ते खूप चांगलं केलंस.

मानसी, लहान मुलं आणि त्यांची मनं फार फार हळुवारपणे हाताळावी लागतात, आणि वंचनांचे, अभावाचे घाव हळुवारपणे फुंकर घालून... आणि प्रेमानेच बरे होऊ शकतात.... अर्थात हे मी तुला सांगायची गरज नाहीये, तू खूप खूप सकारात्मक आहेस, मलासुद्धा इतकं ऊर्जा देत जगता येत नाही लोकांना. इतक्या लहान वयात तू ते करते आहेस याचा अभिमान आहे मला मित्र म्हणून... तुझ्या कित्येक कॅडबरीज् माझ्या खात्यावर जमा आहेत, मी कदाचित पुढील महिन्यात येईन जमलं तर संस्थेला भेट द्यायला, आणि बाकी.... बोलू... भेटीत....

श्रीकांत